

MARIUSZ ANTONI KAMIŃSKI *

Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa, Polska

COVERT ACTION VS AKIWNYJE MIEOPRIJATIJA. RYWALIZACJA CIA I KGB W ASPEKcie TAJNYCH OPERACJI WYWIADU W OKRESIE ZIMNEJ WOJNY

COVERT ACTION VS AKIWNYJE MIEOPRIJATIJA: A COMPARISON OF CIA AND KGB OPERATIONS DURING THE COLD WAR

ABSTRAKT: W artykule przedstawiono zmagania amerykańskiej Centralnej Agencji Wywiadowczej (CIA) i radzieckiego Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego (KGB) w aspekcie pozainformacyjnych operacji wywiadowczych w czasie zimnej wojny. Działania te określane w Stanach Zjednoczonych jako „*covert action*”, a w Związku Radzieckim jako „*akiwnyje mieoprijatija*” polegały m.in. na wywieraniu wpływu na sytuację polityczną, ekonomiczną lub militarną innych państw, np. poprzez inspirowanie zamachów stanu, akcje paramilitarne, zabójstwa, szkolenie i finansowanie zbrojnych oddziałów, czy też stosowanie „czarnej” propagandy. Tajne operacje były skutecznym narzędziem w rękach CIA i KGA, mieszczącym się pomiędzy tradycyjną dyplomacją a otwartym konfliktem zbrojnym, choć jednocześnie były niezgodne z prawem międzynarodowym. Porównanie metod działania obu organizacji wywiadowczych w okresie zimnej wojny wskazuje, że stosowały one dość podobne środki w operacjach zagranicznych, natomiast istotnie różniły się, co do realizacji tajnych operacji w polityce wewnętrznej państwa.

SŁOWA KLUCZOWE: tajne operacje wywiadu, wywiad radziecki, wywiad amerykański, zimna wojna, CIA, KGB.

ABSTRACT: The article presents the struggles of the Central Intelligence Agency (CIA) and the Committee for State Security (KGB) in the aspect of clandestine intelligence operations during the Cold War. These activities were referred to as "covert action" (in the United States) and "akiwnyje mieoprijatija" (in the Soviet Union). They meant

---

* dr hab. Mariusz Antoni Kamiński, War Studies University, Warsaw, Poland

 <https://orcid.org/0000-0001-9395-9744> m.kaminski@akademia.mil.pl

operations prepared by intelligence services with the purpose of influencing political, economic or military conditions abroad, e.g. by inspiring coups, paramilitary actions, attempted assassination, training and financing armed units, or using "black" propaganda. Covert action were an effective tool in the hands of the CIA and the KGB. On the one hand, there were a little more potent than traditional diplomacy and a little less offensive than the overt use of military force. On the other hand, they were illegal under international law. A comparison of the methods of operation of both intelligence organizations during the Cold War shows that they used quite similar means in foreign operations, but significantly differed in the implementation of covert action in the internal policy of the state.

KEYWORDS: Covert action, Soviet intelligence, American intelligence, Cold War, CIA, KGB.

WPROWADZENIE

W okresie zimnej wojny rywalizacja dwóch potężnych organizacji wywiadowczych – amerykańskiej Centralnej Agencji Wywiadowczej (CIA) i radzieckiego Komitet Bezpieczeństwa Państwowego (KGB) nabrała szczególnego znaczenia. Duży wpływ miała na to specyfika zimnej wojny, m.in. brak bezpośredniego konfliktu zbrojnego między supermocarstwami, liczne „konflikty zastępcze” oraz walka o wpływ w różnych częściach globu. Dzięki temu aktywność CIA i KGB odgrywała często pierwszoplanową rolę¹.

Jednak zimna wojna to nie tylko „złota era szpiegów”, gdzie amerykańskie i radzieckie rezydentury oraz siatki szpiegowskie obejmowały znaczą część państw świata, a obu stronom udało się znacząco zinfiltrować instytucje bezpieczeństwa i organy wywiadowcze przeciwnika². Ważnym elementem stały się również pozainformacyjne³ tajne operacje wywiadu, określane w

---

¹ W okresie zimnej wojny ukształtował się również klasyczny katalog głównych źródeł wywiadowczych: HUMINT, SIGINT, GEOINT, MASINT oraz OSINT, zob. M.A. Kamiński, *Intelligence Sources in the Process of Collection of Information by the U.S. Intelligence Community*, „Security Dimensions”, 2019, vol. 32, DOI 10.5604/01.3001.0014.0988, s. 82

² W okresie zimnej wojny obu supermocarstwom udało się znacząco zinfiltrować instytucje bezpieczeństwa (siły zbrojne, ministerstwa, agencje i inne), a także przeniknąć do organów wywiadowczych przeciwnika. Amerykanom udało się zwerbować m.in. generał GRU Dmitrija Polakowa, który przez 18 lat szpiegował na rzecz CIA. Nadano mu kryptonim „Top Hat”, a informacje, które przekazywał, pozwoliły m.in. na zdekonspirowanie wielu radzieckich nielegalistów (m.in. Aleksandra Solołowa oraz Kaarlo Tuomi) oraz szpiegów działających w amerykańskich siłach zbrojnych (m.in. Nelsona Drummonda, Jacka Dunlapa i Williama Whalena). Polakow został aresztowany przez KGB i stracony w 1988 roku, gdyż radziecki wywiad pozyskał do współpracy Aldricha Amesa, szefa biura kontrwywiadu CIA ds. ZSRR. Ames szpiegował dla KGB od 1985 roku i zdradził personalia ponad 30 osób współpracujących z CIA i innymi zachodnimi służbami oraz ujawnił ponad 100 tajnych operacji amerykańskiego wywiadu. Dziesięciu agentów wskazanych przez Amesa zostało aresztowanych i straconych (w tym Polakow). Ames został aresztowany przez FBI dopiero w 1994 roku i skazany za szpiegostwo na dożywocie bez możliwości wcześniejszego zwolnienia. Zob. B.B. Fischer, *Doubles Troubles: The CIA and Double Agents during the Cold War*, „International Journal of Intelligence and CounterIntelligence” 2016, t. 29, nr 1, s. 48–74.

³ Należy podkreślić, że do „covert action” nie zalicza się m.in. klasycznego gromadzenie danych wywiadowczych w sposób niejawny (w tym np. operacji szpiegowskich z zastosowaniem źródeł osobowych – HUMINT). Dlatego

Stanach Zjednoczonych jako „*covert action*”, a w Związku Radzieckim jako „*aktywne mieoprijatija*”. Tego typu działania zawsze budziły duże kontrowersje m.in. ze względu na ich formę (np. ukierunkowane zabójstwa, zamachy stanu, paramilitarne działania, sabotaż czy też czarna propaganda) oraz fakt, że ingerują w wewnętrzne sprawy obcych państw, a jednocześnie rola wywiadu (organizatora tych działań) pozostaje ukryta. Dlatego krytycy tajnych operacji wywiadu często określają je jako „brudne sztuczki” („*dirty tricks*”)⁴.

Jednak wśród naukowców zajmujących się badaniem instytucji wywiadu (*intelligence studies*) dominuje dość powszechne przekonanie, że tajne operacje wywiadu są używane jako ważne narzędzie do realizacji strategicznych założeń polityki państwa. Przewaga tego typu operacji polega na tym, że są to działania o silniejszym wpływie niż tradycyjna dyplomacja, a jednocześnie mniej drastyczne niż konwencjonalne użycie sił zbrojnych. Jak zauważył Aaron Brantly, tajne operacje wywiadu mogą odgrywać rolę w przestrzeni pomiędzy dyplomacją a wojną, ich użyteczność wynika ze zdolności do zmiany stosunków politycznych państw w relacjach międzynarodowych i osiągnięciu wymiernych korzyści dla rządu⁵. Z kolei Elizabeth E. Anderson podkreśliła, że w rzeczywistości tajne działania są integralnym elementem wspierania interesów i celów polityki zagranicznej państwa, żeby osiągnąć to, czego nie można lub nie powinno się realizować w otwarty sposób. Jednocześnie nie można zapominać, że *covert action* mają jeden wspólny cel – wywieranie wpływu, czyli bezpośrednie ingerowanie w wewnętrzne sprawy suwerennych narodów⁶. Ponadto należy zauważyć, że wprawdzie tajne operacje wywiadu są uregulowane w prawodawstwie niektórych państw (na poziomie krajowym), lecz są one sprzeczne z prawem międzynarodowym⁷.

Różnorodność działań *covert action* jest bardzo duża. Jeffrey T. Richelson stworzył katalog kategorii tajnych operacji wywiadu, do których zaliczył m.in.:

- stasowanie „czarnej” i „szarej” propagandy;

---

też w literaturze *intelligence studies* stosuje się niekiedy termin „pozainformacyjne operacje wywiadu”. Zob. M. Minkina, *Wywiad w państwie współczesnym*, Warszawa 2011, s. 209–250.

⁴ M.A. Kamiński, *Ewolucja wywiadu jako instytucji państwa*, Warszawa 2021, s. 97.

⁵ A.F. Brantly, *Cyber Actions by State Actors: Motivation and Utility*, „International Journal of Intelligence and CounterIntelligence” 2014, vol. 27, no. 3, s. 482.

⁶ E.E. Anderson, *The security dilemma and Covert Action: The Truman years*, „International Journal of Intelligence and CounterIntelligence” 1998, vol. 11, no. 4, s. 404.

⁷ Więcej na temat *covert action* na podstawie prawa międzynarodowego zob.: R.A. Falk, *CIA Covert Action and International Law*, „Society” 1975, vol. 12, no. 3, s. 39–44; E.J. Sanchez, *Intelligence Collection, Covert Operations, and International Law*, „Intelligencer. Journal of U.S. Intelligence Studies” 2017, vol. 23, no. 2, s. 73–78; D. Kretzmer, *Targeted Killing of Suspected Terrorists: Extra-Judicial Executions or Legitimate Means of Defence?*, „The European Journal of International Law” 2005, vol. 16, no. 2, 171–212.

- działania paramilitarne lub polityczne mające na celu obalenie, podważenie lub wsparcie określonego reżimu;
- działania paramilitarne lub polityczne mające na celu przeciwdziałanie próbom zdobycia lub rozwinięcia zaawansowanej broni przez dane państwo;
- wsparcie (poprzez finansowanie, szkolenie lub dostarczenie broni) osób lub organizacji (rządów, organizacji opozycyjnych, partii politycznych lub związków zawodowych);
- operacje gospodarcze;
- oszustwa;
- ukierunkowane zabójstwa⁸.

Z kolei Loch K. Johnson w swojej analizie eskalacji strategicznych działań wywiadowczych jeszcze bardziej uszczegółowił formy *covert action*. Podzielił je na cztery podstawowe rodzaje (paramilitarne, polityczne, ekonomiczne i propagandę), a następnie uporządkował je obok innych działań wywiadowczych (jak m.in. gromadzenie informacji czy kontrwywiad) na cztery progi w zależności od poziomu ryzyka (rutynowe działania, ograniczona ingerencja, opcja wysokiego ryzyka, opcja ekstremalna). Johnson nie zaliczył żadnego rodzaju *covert action* do rutynowych działań wywiadowczych. To jasno pokazuje, że tajne operacje wywiadu zawsze są opcją nadzwyczajną związaną z niebezpieczeństwem określonej reakcji ze strony państwa, przeciwko któremu prowadzi się takie działania. W takich przypadkach Johnsona wskazał na następujące możliwości eskalacji ryzyka:

- ograniczona ingerencja – np. niewielkie wsparcie finansowe partii politycznych, związków zawodowych i innych grup wpływu w obcych państwach, publikacja prawdziwych materiałów propagandowych w mediach (m.in. wykorzystanie wolnej prasy w państwach demokratycznych przez wywiady państw niedemokratycznych);
- opcja wysokiego ryzyka – np. szkolenie zagranicznych oddziałów paramilitarnych, ograniczone dostawy broni (np. grupom rebeliantów), finansowanie na dużą skalę partii politycznych i innych grup w obcych państwach (może istotnie wpłynąć np. na przebieg wyborów czy strajk generalny), sabotaż (m.in. ataki na infrastrukturę krytyczną), dezinformacja;
- opcja ekstremalna – np. dostawy lub kradzież zaawansowanej broni, wywoływanie zmiany w środowisku naturalnym (m.in. skażenie rzek i jezior, zniszczenie tamy w celu

---

⁸ J.T. Richelson, *The U.S. Intelligence Community*, New York–London 2018, s. 518.

spowodowania powodzi), wywoływanie kryzysów gospodarczych (m.in. fałszowanie pieniędzy na masową skalę w celu doprowadzenia do inflacji, niszczenie upraw), zamachy stanu, ukierunkowane zabójstwa, prowadzenie tajnej wojny (z użyciem paramilitarnych oddziałów)⁹.

Tajne operacje wywiadu nie są wynalazkiem zimnej wojny, jednak to właśnie w tym okresie historycznym rozwinęły się na dużą skalę, dzięki aktywności CIA i KGB. Należy jednak podkreślić, że działania o podobnym charakterze miały miejsce już w starożytności. Rose M. Sheldon wskazała, że podczas wojen z Partami (I w. p.n.e–III w. n.e.) Rzymianie m.in.: ingerowali w życie polityczne Królestwa Partów, udzielając rad i „sterując” różnymi wpływowymi urzędnikami; identyfikowali przyszłych przywódców wśród Partów i pomagali im w rozwoju kariery w ich państwie; wykorzystywali propagandę i dezinformację; organizowali akcje paramilitarne prowadzone przez Partów wyszkolonych w Rzymie; zlecali zabójstwa ważnych osobistości, np. pretendentów do tronu Królestwa Partów¹⁰. Na uwagę zasługuje również fakt, że indyjski strateg i uczoney Kautilya (nazywany również Chanakya) w swoim dziele „Arthaśastra” (powstałym ok. 320 p.n.e.), przedstawił oryginalną koncepcję tzw. cichej wojny. Polegała ona na tym, że król i jego ministrowie utrzymywali pozory dobrych i przyjacielskich stosunków z danym państwem, a w tym samym czasie ich agenci w tajemnicy likwidowali ważnych przywódców tego państwa, tworzyli podziały wśród różnych grup społecznych oraz rozwijali propagandę i dezinformację¹¹. Cicha wojna w konsekwencji prowadziła do destabilizacji oraz osłabienia kraju i tym samym ułatwiała przejęcie nad nim kontroli w kolejnym kroku¹².

W XIX wieku i w pierwszej połowie XX wieku tajne operacje wywiadu były już stosowane w Stanach Zjednoczonych. Podczas wojny secesyjnej (1861–1865) realizowano różne działania *covert action*, m.in. prezydent A. Lincoln podjął decyzję o przeprowadzeniu tajnej operacji wywiadu w celu pozyskania lojalności granicznego stanu Kentucky wobec Unii¹³. Za prezydentury T. Roosevelta w 1903 roku doszło do istotnego precedensu związanego z Kanałem Panamskim, który stworzył podstawy późniejszych amerykańskich *covert action*

---

⁹ L.K. Johnson, *On Drawing Covert a Bright Line Operations*, „The American Journal of International Law” 1992, vol. 86, no. 2, s. 286.

¹⁰ R.M. Sheldon, *The ancient imperative: clandestine operations and covert action*, „International Journal of Intelligence and CounterIntelligence” 1997, vol. 10, no. 3, s. 310–311.

¹¹ R. Boesche, *Kautilya’s Arthashastra on War and Diplomacy in Ancient India*, „The Journal of Military History” 2003, vol. 67, no 1, s. 22.

¹² Kautilya, *The Arthashastra*, t. 2, tł. na angielski R.P. Kangle, Delhi 2014, cz. 13.1.21. oraz 9.6.54–55.

¹³ *Abraham Lincoln and Intelligence*, <https://www.cia.gov/news-information/featured-story-archive/2011-featured-story-archive/intelligence-throughout-history-abraham-lincoln.html> [dostęp: 15.05.2021].

(aprobowanych przez kolejnych amerykańskich prezydentów). Mianowicie, po tym jak Senat Kolumbii odmówił ratyfikacji traktatu o budowie Kanału Panamskiego i przekazania tego terytorium Stanom Zjednoczonym prezydent Roosevelt zarządził operację wsparcia panamskich rebeliantów. Zachęcono ich do wywołania powstania przeciwko Kolumbii i ogłoszenia niepodległości państwa panamskiego. Gdy tylko rozpoczęły się działania zbrojne, amerykańskie okręty wojenne uniemożliwiły Kolumbijczykom desant w celu zdławienia powstania. Po zwycięstwie powstańców amerykańska administracja szybko uznała niepodległość nowej Republiki Panamskiej, a niedługo później ratyfikowała z nowymi władzami traktat oddający strefę Kanału Panamskiego Stanom Zjednoczonym w wieczyste użytkowanie¹⁴.

Z kolei w Związku Radzieckim do wczesnych lat 30. XX wieku najważniejszym zadaniem radzieckiego wywiadu zagranicznego było gromadzenie informacji, potem zaś nastąpiła zmiana i duża część działalności operacyjnej koncentrowała się na zadaniach specjalnych. W 1936 roku na rozkaz N. Jeżowa w NKWD utworzono Administrację Zadań Specjalnych, której podlegały „grupy ruchome”. Ich zadaniem było dokonywanie na rozkaz J. Stalina zabójstw poza granicami ZSRR. Głównym celem „grup ruchomych” byli trockiści oraz osoby uznane za zdrajców. Najbardziej znanym przykładem było zamordowanie samego Lwa Trockiego w 1940 roku w Meksyku¹⁵. Jednak dokonywano też wielu innych zabójstw. Przykładowo, w 1937 roku w Barcelonie porwano i zlikwidowano Irwina Wolfa, byłego sekretarza Lwa Trockiego. W tym samym roku w Nowym Jorku zamurowano w ścianie jednego z budynków Juliette Poyntz, była agentką NKWD, a w Paryżu zastrzelono białogwardzistę gen. Millera. Przed wybuchem II wojny światowej „grupy ruchome” NKWD dokonały wielu tego typu ukierunkowanych zabójstw zarówno w Europie, jak i w Ameryce Północnej i Południowej¹⁶. Terenem wielu tajnych operacji radzieckiego wywiadu była również Hiszpania podczas wojny domowej (1936–1939).

Tym niemniej, jak już wspomniano, prawdziwy rozwój tajnych operacji wywiadu na naprawdę dużą skalę nastąpił w okresie zimnej. W niejawnej dyrektywie bezpieczeństwa narodowego z 1948 roku (NSC 10/2) upoważniono CIA do użycia przeciwko wrogim państwom m.in. „[...] akcji propagandowych, wojny ekonomicznej, bezpośrednich akcji prewencyjnych obejmujących sabotaż, antydywersję, wysadzanie obiektów i ewakuacje; akcje wywrotowe przeciwko wrogim państwom, w tym wsparcie dla podziemnych ruchów oporu, partyzantki i

---

¹⁴ Ch. Andrew, *Tylko dla oczu prezydenta*, Warszawa 1998, s. 41–42.

¹⁵ Trocki zginął w swojej willi w Meksyku z rąk agenta NKWD Ramóna Mercadera, który wbił mu czekan w tył głowy. Wcześniej NKWD ścigało Trockiego po całym świecie i podejmowało kilka nieudanych prób zabójstwa.

¹⁶ Ch. Andrew, O. Gordijewski, *KGB*, Warszawa 1997, s. 146–151.

uchodźczych organizacji niepodległościowych oraz popieranie lokalnych sił antykomunistycznych w zagrożonych komunizmem krajach wolnego świata”¹⁷. W dyrektywie NSC 10/2 przyjęto także zasadę wiarygodnego zaprzeczenia polegająca na tym, że tajne operacje miały być „[...] tak zaplanowane i wykonane, aby wszelka odpowiedzialność za nie rządu USA pozostawała ukryta przed osobami do tego uprawnionymi tak, by rząd USA w sposób wiarygodny mógł wyprzeć się wszelkiego związku z taką działalnością”¹⁸. Natomiast w niejawnym rozporządzeniu prezydenta R. Reagana z 1981 roku (Executive Order 12333) *special activities* zdefiniowano jako działania prowadzone do wspierania narodowych celów polityki zagranicznej, w których to działaniach rola rządu Stanów Zjednoczonych nie jest jawna. Wskazano też, że działania takie nie obejmują typowych środków dyplomatycznych ani tradycyjnych sposobów gromadzenia informacji wywiadowczych oraz nie mogą być użyte do celów wewnętrznych, tj. wpływania na procesy polityczne, opinię publiczną lub media w Stanach Zjednoczonych¹⁹. Pod długich sporach politycznych ciągnących się od lat 70. XX wieku ustawowe regulacje tajnych operacji wywiadowczych zostały wprowadzone do amerykańskiego prawodawstwa pod koniec zimnej wojny w 1991 roku za kadencji prezydenta Geорга Busha²⁰. W ustawie „Intelligence Authorization Act of Fiscal Year 1991”²¹ w rozdziale VI ustanowiono bardzo znaczące poprawki do ustawy „National Security Act of 1947”. Znalazła się wśród nich prawna definicja *covert action* oznaczająca działania rządu Stanów Zjednoczonych mające na celu wywieranie wpływu na sytuację polityczną, ekonomiczną lub militarną poza granicami państwa z zamierzeniem, że rola rządu nie będzie jawna ani oficjalnie potwierdzona²².

W Związku Radzieckim operacje KGB o podobnym charakterze jak amerykańskie *covert action* określano jako „środki aktywne” (*aktiwnyje mieroprijatija*). Termin ten oznaczał „[...] ofensywne przedsięwzięcia o charakterze dezinformacyjnym, deceptyjnym, dywersyjnym, destabilizującym i agenturalnym, wynikające z założeń i priorytetów polityki zagranicznej ZSRR, których celem było zmuszenie przeciwnika do działań w kierunku pożądanym dla Moskwy.

---

¹⁷ NSC 10/2, Cyt. za: Ch. Andrew, *Tylko dla oczu prezydenta*, op. cit., s. 199–200.

¹⁸ Ibidem, s. 200.

¹⁹ *Executive Order 12333 of Dec. 4, 1981, United States Intelligence Activities*, Washington, DC 1981, pkt 3.4(h).

²⁰ Zob. więcej na temat sporów pomiędzy Kongresem a administracją rządową w zakresie kontroli parlamentarnej nad operacjami *covert action* w: M.A. Kamiński, *Kontrola tajnych operacji wywiadu przez Kongres Stanów Zjednoczonych Ameryki*, „Przegląd Sejmowy”, 2020, t. 160, nr 5, s. 35-54.

²¹ *Intelligence Authorization Act of Fiscal Year 1991*, Public Law 102–88 of August 14, 1991; 105 STAT 429, Title 6, *Oversight of Intelligence Activities*.

²² *National Security Act of 1947*, Public Law 235 of July 26, 1947, 61 STAT. 496, sec. 503(e).

Termin łączy różne techniki wykorzystywane w operacjach wpływu na otoczenie międzynarodowe ZSRR oraz operacjach wsparcia polityki Kremla²³. Szef Wydziału K (kontrwywiad) I Zarządu Głównego KGB Oleg Kaługin w wywiadzie dla CNN określił środki aktywne jako serce i duszę radzieckiego wywiadu. Podkreślił, że miały one na celu osłabienie Zachodu i zasianie niezgody między sojusznikami (szczególnie NATO), a także osłabienia Stanów Zjednoczonych w opinii obywateli Europy, Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej, a tym samym przygotowanie gruntu na wypadek ewentualnej wojny²⁴.

Podczas zimnej wojny operacje *covert action* i *aktywne mieroprijatija* miały dość zbliżone formy. Wyraźnie pokazuje to analiza metod stosowanych przez CIA i KGB przy realizacji tajnych operacji wywiadu.

Na początku przyjrzyjmy się najbardziej kontrowersyjnemu elementowi tajnych operacji wywiadu, czyli **ukierunkowane zabójstwa lub próby zabójstw wybranych osób w obcych państwach**. W oficjalnym raporcie komisji senackiej z 1975 roku powołanej do zbadania operacji rządowych w odniesieniu do działań wywiadowczych (potocznie zwanej Church Committee) wskazano, że agenci CIA podjęli próby zamachu na co najmniej dwóch przywódców państw – premiera Demokratycznej Republiki Konga Patrice Lumumba (próba otrucia w 1961 r.) oraz kubańskiego dyktatora Fidela Castro (kilka prób zabójstwa w latach 1960–1965)²⁵. W 1981 roku w niejawnym rozporządzeniu („Executive Order 12333”) wprowadzono zakaz dokonywania ukierunkowanych zabójstw przez osoby pracujące dla rządu Stanów Zjednoczonych²⁶. Jednak niejasna interpretacja tego przepisu oraz to, że nie był to akt prawny rangi ustawowej, umożliwiły w późniejszym czasie ominięcie tego zakazu i realizację zabójstw z powietrza²⁷. Ukierunkowane zabójstwa były także stosowane przez KGB i to w dużo bardziej skuteczny sposób. W 1957 roku w Monachium zabójca KGB Bohdan Staszynski zlikwidował Lwa Rebeta, a następnie w 1959 roku w tym samym mieście dokonał zamachu bombowego na Stepana Bandereę. Zabójstwa te były osobiście aprobowane przez Nikitę Chruszczowa, a

---

²³ J. Darczewska, P. Żochowski, *Środki aktywne. Rosyjski towar eksportowy*, „Punkt Widzenia” 2017, nr 64, s. 13–14.

²⁴ *Inside the KGB, An interview with retired KGB Maj. Gen. Oleg Kalugin*, <https://web.archive.org/web/20070627183623/http://www3.cnn.com/SPECIALS/cold.war/episodes/21/interviews/kalugin/> [dostęp: 15.05.2021].

²⁵ *Senate Select Committee to Study Governmental Operations with Respect to Intelligence Activities, 1975-76 (Church Committee), Interim Report, Alleged Assassination Plots Involving Foreign Leaders*, S. Rep. No. 94-465, <https://www.intelligence.senate.gov/sites/default/files/94465.pdf> [dostęp: 15.05.2021].

²⁶ *Executive Order 12333 of Dec. 4, 1981, United States intelligence activities, Washington, DC 1981*, sec. 2.11.

²⁷ J.T. Meyer, *Supervising The Pentagon: Covert Action and Traditional Military Activities in the War on Terror*, „Administrative Law Review” 2016, vol. 59, no. 2, s. 467.

realizował je Wydział 13 z Zarządu I Głównego KGB. W 1961 roku po dezercji Staszynskiego, która była już kolejną ucieczką zabójcy KGB na Zachód (wcześniej zbiegli również Nikołaj Chochłow i Wolfgang Wildprett), Biuro Polityczne KC KPZR ograniczyło realizację zabójstw poza granicami bloku wschodniego. Takie działania były zlecane w wyjątkowych sytuacjach, np. zabójstwo prezydenta Afganistanu Hafizullaha Amina w 1979 roku²⁸.

Kolejną formą tajnych operacji było **inspirowanie i pomoc w przeprowadzaniu zamachów stanu**. W tym aspekcie dużo większe sukcesy w okresie zimnej wojny odnosili Amerykanie. W 1953 roku dzięki działaniom CIA (wspólnie z brytyjską MI5) obalono premiera Iranu Mohammada Mosaddegha, umożliwiając rządy absolutne szacha Mohammada Rezy Pahlawiego (operacja „TPAJAX”). Natomiast w 1954 roku w Gwatemali obalono prezydenta Jacoba Guzmána i wprowadzono rządy wojskowej junty (operacja „PBSUCCESS”)²⁹. Zaangażowanie KGB w zamachy stanu nie było tak bezpośrednie jak działania CIA. Mimo to kilkakrotnie radziecki wywiad inspirował spiskowców czy też był wcześniej poinformowany o planowanym przewrocie³⁰. W 1978 roku podczas walki o władzę w Ludowo-Demokratycznej Republice Jemenu KGB pomogło dokonać udanego zamachu na prochińskiego prezydenta Salima Rubaim Alima (został stracony za próbę rzekomego przewrotu we współpracy z Zachodem), którego zastąpił proradziecki prezydent ‘Abd al-Fattahem Isma’il³¹.

Obie strony konfliktu wykazywały też dużą aktywność w zakresie **finansowania, wyposażania w sprzęt wojskowy i szkolenia paramilitarnych oddziałów, a także wykorzystywanie ich do działań bojowych**. Jedną z najbardziej spektakularnych porażek CIA podczas zimnej wojny była inwazja w Zatoce Świń na Kubie w 1961 roku, czyli tajna operacja mająca na celu obalenie Fidela Castro z wykorzystaniem paramilitarnych oddziałów składających się głównie z kubańskich emigrantów wyszkolonych i uzbrojonych w Stanach Zjednoczonych (operacja „PLUTO”). Amerykański wywiad wspierał też afgańskich mudżahedinów podczas radzieckiej inwazji w Afganistanie w latach 1979–1989 (operacja „CYCLONE”), dostarczał m.in. sprzęt wojskowy, w tym rakiety Stinger. Dużym skandalem skończyło się finansowanie przez CIA partyzantów z Contras w Nikaragui z funduszy

---

²⁸ Ch. Andrew, O. Gordijewski, op. cit., s. 408–409.

²⁹ P. Gleijeses, *The CIA's paramilitary operations during the cold war: an assessment*, „Cold War History” 2016, vol. 16, no 3, s. 4.

³⁰ Tak było np. w przypadku przewrotu wojskowego w 1978 r. w Afganistanie (rewolucja kwietniowa), o czym rezydentura KGB w Kabulu została uprzedzona przez dwóch afgańskich dowódców wojskowych. Zob. Ch. Andrew, W. Mitrochin, *Archiwum Mitrochina II: KGB i świat*, Poznań 2018, s. 420.

³¹ Ibidem, s. 249–250.

pochodzących ze sprzedaży broni do Iranu (oskarżany o wspieranie terroryzmu i objęty embargiem), czyli tzw. afera Iran-Contras (1986–1987)³². Z kolei zaangażowanie radzieckiego wywiadu w tego typu działania wynikało m.in. z opracowanej w 1961 roku przez przewodniczącego KGB Aleksandra Szelepina strategii wykorzystania ruchów narodowyzwoleńczych jako podstawy radzieckiej polityki w Trzecim Świecie. Realizując ten plan, KGB finansowało i dostarczało uzbrojenie m.in. partyzantom z Sandinistowskiego Frontu Wyzwolenia Narodowego (FSLN) w Nikaragui, a następnie wykorzystywało ich przeciwko celom amerykańskim w Ameryce Środkowej i Północnej. Przykładowo, w 1966 roku przy granicy meksykańsko-amerykańskiej utworzono bazy grupy dywersyjno-wywiadowczej FSLN, która miała dokonać akcji sabotażowej na stanowiska raketowe, instalacje radarowe i rurociągi naftowe na południu Stanów Zjednoczonych (operacja „START”). KGB wspierało również organizacje terrorystyczne, m.in. w 1970 roku rozpoczęło tajne dostawy broni dla marksistowsko-leninowskiego Ludowego Frontu Wyzwolenia Palestyny (LWFP), a następnie wykorzystywało palestyńskich terrorystów na Bliskim Wschodzie i w Europie. Rosjanie w 1975 roku zdecydowali się na pomoc w transporcie drogą powietrzną i morską ponad 12 tys. kubańskich żołnierzy do Afryki podczas konfliktu w Angoli, a następnie w Etiopii³³. Trzeba podkreślić bardzo duże zaangażowanie radzieckiego wywiadu po stronie partyzantki Wietkongu podczas amerykańskiej interwencji w Wietnamie.

Ważnym elementem tajnych operacji wywiadu była również **ingerencja w wybory oraz wspieranie finansowo i organizacyjnie partii politycznych, ruchów społecznych i związkowych oraz innych organizacji w wybranych państwach**. Podczas zimnej wojny amerykański wywiad prowadził tajne operacje polityczne (*covert political action*) na całym świecie, rywalizował ze Związkiem Radzieckim o wpływy i dążył do zmiany lub wzmocnienia określonego układu politycznego w danym kraju. Najczęściej odbywało się to poprzez potajemne dostarczanie pieniędzy partiom politycznym i innym organizacjom, zwłaszcza przed wyborami. Przykładowo, w latach 1948–1975 CIA wydała we Włoszech ponad 75 mln dolarów na kampanie wyborcze partii chadeckich, z czego 10 mln zostało przeznaczone tylko na same wybory w 1972 roku. Pieniądze z tajnych funduszy CIA otrzymywał też m.in. król Husajn w Jordanii oraz różne prozachodnie frakcje, m.in. w Grecji, RFN, Egipcie, Sudanie, Surinamie, Mauritiusie, Filipinach,

---

³² J.T. Currie, *Iran-contra and congressional oversight of the CIA*, „International Journal of Intelligence and CounterIntelligence” 1998, vol. 11, no. 2, s. 194.

³³ Ch. Andrew, W. Mitrochin, *Archiwum Mitrochina II*, op. cit., s. 81–86, 129, 177.

Iranie, Ekwadorze i Chile. Agencja finansowała także działalność antykomunistycznych związków zawodowych w Europie Zachodniej i krajach rozwijających się, równoważąc w ten sposób silne wpływy Rosjan w środowisku związkowców. Amerykański wywiad wspierał także różne międzynarodowe organizacje społeczne, np. próbując przeciwdziałać radzieckim wysiłkom mobilizującym światową młodzież, Agencja w latach 1952–1967 pokrywała 80% budżetu National Student Association³⁴. Należy też podkreślić, że ingerencja w proces wyborczy nie ograniczała się tylko do wsparcia finansowego, lecz także wykorzystywano inne metody *cover action*, m.in. działania propagandowe, dezinformacje oraz operacje finansowe (np. w celu pogorszenia gospodarki danego państwa przed wyborami), czego najlepszym przykładem była działalność CIA w Chile w latach 1963–1974³⁵. Natomiast po zakończeniu II wojny światowej radziecki wywiad odegrał ważną rolę w procesie wyborczym w krajach bloku wschodniego, gdzie w atmosferze represji i terroru narzucono demokrację ludową. W wielu przypadkach dopuszczono się fałszerstw wyborczych na ogromną skalę. Stało się tak m.in. podczas wyborów parlamentarnych w 1947 roku w Polsce, gdzie techniczny nadzór i wsparcie w fałszowaniu głosów zapewniała przysłana z Moskwy grupa płk. Arona Pałkina, naczelnika Wydziału D radzieckiego Ministerstwa Bezpieczeństwa Państwowego (zajmującego się fałszowaniem i preparowaniem dokumentów)³⁶. W późniejszych latach KGB ściśle kontrolowało działalność polityczną w krajach bloku wschodniego, ingerowało w przypadku działań niezgodnych z linią Moskwy i wspomagało działania Armii Radzieckiej, np. podczas rewolucji węgierskiej w 1956 roku czy Praskiej Wiosny w 1968 roku³⁷. Tradycyjnym kierunkiem udziału KGB w tajnych operacjach politycznych było wspieranie promoskiewskich partii komunistycznych w różnych częściach świata³⁸. Bratnim partiom komunistycznym (szczególnie w krajach rozwijających się Ameryki Południowej, Azji, Afryki i na Bliskim Wschodzie) KGB przekazywało fundusze na działalność i kampanie wyborcze, wspierało je organizacyjnie, zapraszało działaczy na szkolenia do ZSRR. Radziecki wywiad bardzo często rekrutował przywódców tych partii jako swoich

---

³⁴ K.A. O'Brien, *Covert Action: The 'Quiet Option' in International Statecraft*, w: *Strategic Intelligence, t. 3, Covert Action: Behind The Veils Of Secret Foreign Polic*, L.K. Johnson (ed), Westport, CT–London 2007, s. 36–39, 42.

³⁵ *Staff Report of the Select Committee to Study Governmental Operations with Respect to Intelligence Activities United States Senate, Covert Action in Chile 1963–1973*, <https://www.intelligence.senate.gov/sites/default/files/94chile.pdf> [dostęp: 15.05.2021].

³⁶ M. Korcuć, *Wybory 1947 – mit założycielski komunizmu*, <http://www.polska1918-89.pl/pdf/wybory-1947--mit-zalozycielski-komunizmu,5603.pdf> [dostęp: 15.05.2021].

³⁷ Więcej na temat roli KGB podczas radzieckiej interwencji na Węgrzech w 1956 r. i w Czechosłowacji w 1968 r. zob. Ch. Andrew, O. Gordijewski, op. cit., s. 376–380, 426–430.

³⁸ Sytuacja stała się bardziej skomplikowana, gdy Chińska Republika Ludowa stała się rywalem Związku Radzieckiego w walce o wpływy w światowym komunizmie.

tajnych współpracowników³⁹. Ponadto KGB (podobnie jak CIA) stosowało dodatkowe metody *covert action* (szczególnie dezinformację) w celu wzmocnienia skuteczności tajnych operacji politycznych i wpływu na proces wyborczy.

Kolejną formą tajnych operacji wywiadu były również **operacje finansowe osłabiające lub wzmacniające gospodarki określonych państw**. Dużo większymi możliwościami w tym zakresie dysponowali oczywiście Amerykanie. Choć jednocześnie operacje finansowe i gospodarcze były najmniej wykorzystywaną przez amerykański wywiad metodą w tajnych operacjach (około 10%) i zazwyczaj miały one charakter wspierający inne formy *covert action*. Ze względu na specyfikę takiej aktywności mieszały się w niej elementy tajnych i jawnych działań, np. sankcje gospodarcze miały charakter jawny, ale już manipulowanie cenami waluty danego kraju charakter tajny. Wiele operacji gospodarczych było wykorzystywanych podczas aktywności CIA w Chile w latach 70. XX wieku w celu osłabienia rządów socjalistycznego prezydenta Salvadora Allende, np. podżeganie do strajków pracowniczych (m.in. strajk kierowców ciężarówek, który sparaliżował kraj na 3 tygodnie) czy też działania mające na celu obniżenie światowej ceny miedzi⁴⁰. Podejmowano też próby wpływania na międzynarodowe rynki kredytowe i Klub Paryski (skupiający największe państwa kredytodawców). Z kolei w latach 80. XX wieku analitycy wywiadu opracowali listę krytycznych produktów, które Związek Radziecki musiał importować (głównie z technologii komputerowych). Następnie CIA wdrożyła kompleksowy program sabotażu materiałów wysyłanych do ZSRR (legalnie i nielegalnie) z państw zachodnich, m.in. błędne instrukcje obsługi, uszkodzone układy komputerowe, sprzęt z ukrytymi wadami. W niektórych sytuacjach doprowadziło to np. do instalowania przestarzałych układów w radzieckim sprzęcie wojskowym czy wadliwych turbin w instalacjach gazociągu. Błędne plany zakłóciły m.in. produkcję zakładów chemicznych i fabryki ciągników⁴¹. Radziecki wywiad nie miał tak dużych możliwości prowadzenia operacji finansowych i gospodarczych, jak Amerykanie. Mimo to KGB wykorzystywało pomoc gospodarczą, zwłaszcza dla krajów rozwijających się, jako element środków aktywnych. Szczególnie istotną rolę odgrywały tajne dostawy broni, które służyły nie tylko do umocnienia sprzyjających Moskwie reżimów, lecz także zapewniały lojalność przywódców tych państw wobec ZSRR⁴². Przykładowo, w 1979 roku

---

³⁹ K.A. O'Brien, op. cit., s. 38–39.

⁴⁰ J.D. Stempel, *Covert Action and Diplomacy* [w:] *Strategic Intelligence*, t. 3, op. cit., s. 148.

⁴¹ W.J. Daugherty, *Executive Secrets: Covert Action and the Presidency*, Lexington 2004, s. 200.

⁴² Zob. Więcej na temat rosyjskiej myśli strategicznej w P.Krzykowski, *Rosyjska myśl strategiczna*, „Świat Idei i Polityki”, 2021, t. XX, nr 2, s. 133-162.

Związek Radziecki dostarczył do Syrii myśliwce MiG-27 i inną zaawansowaną broń, a także anulował 25% długu tego państwa (szacowanego na 2 mld dolarów). W zamian za to Hafiza al-Asad jako jeden z nielicznych przywódców spoza bloku wschodniego nie potępił radzieckiej inwazji w Afganistanie. Z kolei podczas wojny irańsko-irackiej Związek Radziecki (początkowo ogłosił neutralność w tym konflikcie), ponieważ nie chciał dopuścić do irańskiego zwycięstwa, więc wznowił eksport broni do Iraku na dużą skalę. W odpowiedzi Saddam Husejn ogłosił amnestię dla irackich komunistów i zwolnił wielu z nich z więzień. Wielkość radzieckich dostaw wojskowych do Iraku była tak obliczona, żeby zapobiec decydującemu zwycięstwu którejkolwiek ze stron, co było w interesie Moskwy. Pomoc gospodarcza i tajne dostawy broni wymuszały też na przywódcach państw rozwijających się podpisywanie z ZSRR traktatów o przyjaźni, które często zobowiązywały strony do współpracy wojskowej, dawały Rosjanom prawo do korzystania z infrastruktury wojskowej w tych krajach. Tak był np. w 1976 roku, kiedy traktat o przyjaźni ZSRR–Angola umożliwił radzieckiej armii korzystanie z angolskich lotnisk i portu w Luandzie⁴³.

Ostatnią formą tajnych operacji wywiadu na którą należy zwrócić uwagę były **działania propagandowe o charakterze wojny informacyjnej (psychologicznej) i dezinformacja**. Podczas zimnej wojny CIA wykorzystywała „szarą” i „czarną” propagandę jako elementy wojny informacyjnej. Sztandarowym przykładem „szarej” propagandy była działalność Radia Wolna Europa, które w początkowym okresie było finansowane przez CIA, a dopiero od 1972 roku przez Kongres. Radio Wolna Europa nadawało prodemokratycznych i antykomunistycznych wiadomości m.in. do Polski, Czechosłowacji, Węgier, Rumunii i Bułgarii. Agencja założyła także siostrzaną stację – Radio Swoboda, która nadawała podobne treści do Związku Radzieckiego (zarówno w języku rosyjskim, jak i językach innych narodów zamieszkujących ZSRR). „Czarna” propagandy była realizowana z wykorzystaniem działań dezinformacyjnych (często posługiwano się manipulacją i oszustwem) i stanowiła istotny element *covert action* amerykańskiego wywiadu. Podczas kampanii we Włoszech w 1948 roku psychologowie CIA zainspirowali powstanie historii o rzekomym radzieckim planie represji po zwycięstwie komunistów („ZORIN PLAN”). Informacje opublikowane w magazynie „Tempo” wywarły znaczny wpływ na postawy wyborcze włoskiego społeczeństwa. Z kolei w 1954 roku CIA utworzyła w Gwatemali dysydencką stację radiową, która nadawała fałszywe informacje, m.in.

---

⁴³ Ch. Andrew, W. Mitrochin, *Archiwum Mitrochina II*, op. cit., s. 225, 242, 487.

o tym, że duża liczba żołnierzy wojsk rewolucyjnych maszeruje w kierunku stolicy, żeby obalić rządzący reżim. Miało to zastraszyć prezydenta Jacobo Árbenza Guzmána oraz stworzyć poczucie, że siły rządowe będą musiały zmierzyć się z potężnym wrogiem. To oszustwo ostatecznie przekonało prezydenta do opuszczenia kraju i przyczyniło się do sukcesu zamachu stanu zainspirowanego przez CIA. Inny przykład „czarnej” propagandy CIA to artykuł z 1986 roku w „Wall Street Journal”, w którym opisano historię o planach amerykańskiego ataku na Libię lub przygotowywaniu serii tajnych operacji skierowanych przeciwko Mu’ammarowi al-Kaddafiemu w celu wywołania niepokojów wewnętrznych w Libii i inspirowanie do szybszego obalenia dyktatora⁴⁴. W wojnie informacyjnej radziecki wywiad korzystał z możliwości „szarej” propagandy, ale prawdziwe mistrzostwo KGB osiągnęło w wykorzystaniu „czarnej” propagandy i metod dezinformacji⁴⁵. Działania Służby A Wydziału I Głównego KGB były prowadzone na olbrzymią skalę we wszystkich częściach świata, oczywiście były one skoncentrowane przede wszystkim na dyskredytacji głównego przeciwnika i służyły konsekwentnemu budowaniu niechęci wobec Stanów Zjednoczonych wśród społeczeństw i przywódców państw na wszystkich kontynentach. Przykładowo, do dużej nieufności wobec Stanów Zjednoczonych wśród mieszkańców Ameryki Południowej przyczyniła się sfabrykowana przez KGB historia o amerykańskich bogaczach, którzy kupują i mordują latynoskie dzieci, żeby je następnie wykorzystać jako źródło organów do transplantacji. Te nieprawdopodobne informacje zaczęło rozpowszechniać Międzynarodowe Stowarzyszenie Demokratycznych Prawników (radziecka organizacja fasadowa), a następnie temat podjęła prasa w ponad 50 krajach świata. Na kłamstwo dali się nabrać też m.in. Świadkowie Jehowy, którzy rozpowszechnili informację w swoim piśmie „Przebudźcie się!” w 11 mln egzemplarzy w 54 językach⁴⁶. Podobną formę przyjęła też operacja KGB polegająca na przypisaniu Stanom Zjednoczonym odpowiedzialności za celowe rozprzestrzenianie epidemii AIDS. Po raz pierwszy tę nieprawdziwą informację podał indyjski dziennik „Patriot”, sugerując, że wirus HIV został stworzony w wyniku eksperymentów inżynierii genetycznej przeprowadzonych w Fort Dietrich w stanie Maryland, rzekomo w celu opracowania nowej broni biologicznej. Następnie KGB rozpowszechniło historię na dużą skalę w Afryce, Ameryce Południowej i Europie. Choć Rosjanie w 1989 roku przyznali się do tej akcji

---

⁴⁴ M.A. Turner, *Covert Action*, w: *Strategic Intelligence*, op. cit., s. 110–113.

⁴⁵ Z podobnych metod działania korzystały w XXI wieku służby Federacji Rosyjskiej będące spadkobiercą KGB, czyli FSB i SWR zwłaszcza po aneksji Krymu i wybuchu wojny hybrydowej na Ukrainie, zob. B. Pacek, *Wojna hybrydowa na Ukrainie*, Warszawa 2018.

⁴⁶ Ch. Andrew, W. Mitrochin, *Archiwum Mitrochina II*, op. cit., s. 64–65.

dezinformacyjnej i przeprosili za nią, do dziś znaczna część ludności Afryki obwinia Stany Zjednoczone za epidemię AIDS⁴⁷.

Podsumowując należy stwierdzić, że tajne operacje wywiadu stały się bardzo użytecznym i często wykorzystywanym narzędziem w rękach przywódców bloków zachodniego i wschodniego, gdyż były pośrednim rozwiązaniem pomiędzy oficjalną dyplomacją a otwartym konfliktem zbrojnym⁴⁸. Tym samym mogły być realizowane w czasie pokoju. Analiza porównawcza operacji typu *covert action* i *akiwnyje mieoprijatija* realizowanych przez CIA i KGB w czasie zimnej wojny wykazała, że obie strony stosowały bardzo zbliżone metody, m.in. ukierunkowane zabójstwa i próby zabójstw wybranych osób w obcych państwach; inspirowanie i pomoc w przeprowadzaniu zamachów stanu; ingerencja w wybory oraz wspieranie finansowo i organizacyjnie partii politycznych, ruchów społecznych i związkowych oraz innych organizacji w wybranych państwach; operacje finansowe i gospodarcze osłabiające lub wzmacniające gospodarki określonych państw; działania propagandowe o charakterze wojny informacyjnej (psychologicznej) i dezinformacja.

Choć CIA i KGB stosowały podobne metody w aspekcie tajnych operacji wywiadu realizowanych w obcych państwach, to jednak istotne różnice występowała na poziomie wewnętrznym.

W Stanach Zjednoczonych użycie *covert action* wobec własnych obywateli na terenie USA było prawnie zabronione. Wszelkie tego typu działania były nielegalne, choć zdarzały się też nadużycia. Na przykład w 1971 roku po tym jak grupa o nazwie „Citizens’ Commission to Investigate the FBI” włamała się do biura FBI w stanie Pensylwania, ukradła około 1000 niejawnych dokumentów i rozesała je do wielu gazet, światło dzienne ujrzały materiały dotyczące m.in. tajnego programu Federalnego Biura Śledczego (FBI) o kryptonimie „COINTELPRO”. Okazało się, że ten prowadzony przez FBI od 1956 roku program początkowo miał na celu infiltrację, sabotowanie i rozbicie Komunistycznej Partii Stanów Zjednoczonych, a następnie został rozszerzony na inne grupy uznawane za „wywrotowe”, m.in.: Ku Klux Klan, Amerykańską Partię Nazistowską, Czarne Pantery, ruchy antywojenne (protestujące przeciwko wojnie w Wietnamie), nową lewicę, a nawet organizacje walczące o prawa obywatelskie (m.in.

---

⁴⁷ M.A. Turner, *Covert Action*, op. cit., s. 114.

⁴⁸ W XXI wieku nastąpiła dalsza ewolucja operacji typu *covert action* zwłaszcza z wykorzystaniem aktywności w cyberprzestrzeni, zob. M.A. Kamiński, *Operation “Olympics Games.” Cyber-sabotage, as a tool of American intelligence aimed to counteract the development of Iran’s nuclear program.*, „Security and Defence Quarterly”, 2020, vol. 29, no 2, DOI: 10.35467/sdq/121974, s. 53-61.

dr. Martina Luthera Kinga)⁴⁹. Te i inne nadużycia były badane przez specjalne parlamentarne komisje śledcze, a sprawcy nielegalnych działań często stawali przed wymiarem sprawiedliwości⁵⁰.

Zupełnie inaczej wyglądała sytuacja w Związku Radzieckim, gdzie elementy *akiwnyje mieoprijatija* w czasie zimnej wojny były rutynowo stosowane wobec własnych obywateli. KGB nie miało pod tym względem żadnych ograniczeń. Wynikało to z faktu, że w państwach niedemokratycznych (a zwłaszcza totalitarnych) wywiad ma dualistyczną naturę, czyli jest nie tylko instytucją państwa, lecz także ma trwałe powiązania z rządzącym reżimem (np. przywódcą państwa, partią rządzącą, oligarchami czy nieformalnymi grupami wpływu). W związku z tym jest mieczem i tarczą panującego systemu. Jest wykorzystywany m.in. do ochrony i umacniania panującego reżimu, inwigilacji społeczeństwa, manipulowania opinią publiczną, represjonowania opozycji i innych grup społecznych uznanych za wrogie systemowi. Wywiad w krajach niedemokratycznych jest wykorzystywany przez władzę przeciwko własnemu społeczeństwu.

REFERENCES LIST

PIŚMIENNICTWO LITERATURE

- Anderson E.E., *The security dilemma and Covert Action: The Truman years*, „International Journal of Intelligence and CounterIntelligence” 1998, vol. 11, no. 4.
- Andrew Ch., Mitrochin W., *Archiwum Mitrochina II: KGB i świat*, Poznań 2018.
- Andrew Ch., O. Gordijewski, *KGB*, Warszawa 1997.
- Andrew Ch., *Tylko dla oczu prezydenta*, Warszawa 1998.
- Boesche R., *Kautilya’s Arthashastra on War and Diplomacy in Ancient India*, „The Journal of Military History” 2003, vol. 67, no. 1.
- Brantly A.F., *Cyber Actions by State Actors: Motivation and Utility*, „International Journal of Intelligence and CounterIntelligence” 2014, vol. 27, no. 3, s. 482.

---

⁴⁹ C.J. Jensen III, D.H. McElreath, M. Graves, *Introduction to intelligence studies*, New York–London 2018, s. 42–43.

⁵⁰ W 1974 roku w Senacie utworzono specjalną komisję do zbadania operacji rządowych w odniesieniu do działań wywiadowczych, potocznie zwaną „Church Committee”. Jej odpowiednikiem w Izbie Reprezentantów była utworzona w 1975 roku tzw. Pike Committee. Wyniki dochodzenia Church Committee opublikowano w 17 tomach. Zawierały one ocenę licznych działań wywiadowczych CIA, FBI i NSA w tym zarzuty dotyczące stosowania technik *covert action* wobec amerykańskich obywateli. Należy podkreślić, że w związku z oskarżeniami wobec CIA i FBI dotyczącymi inwigilowania przywódców ruchów walczących o prawa obywatelskie prezydent Gerald Ford powołał w 1975 r. dodatkową specjalną komisję (niezależną od Kongresu) pod przewodnictwem Nelsona Rockefellera, zwaną „Rockefeller Commission”. Komisja ta w raporcie również potwierdziła wiele nadużyć amerykańskiego wywiadu.

Zob. *Church Committee Reports*, http://www.aarclibrary.org/publib/contents/church/contents_church_reports.htm [dostęp 15.05.2021].

- Currie J.T., *Iran-contra and congressional oversight of the CIA*, „International Journal of Intelligence and CounterIntelligence” 1998, vol. 11, no. 2.
- Darczewska J., Żochowski P., *Środki aktywne. Rosyjski towar eksportowy*, „Punkt Widzenia” 2017, nr 64.
- Daugherty W.J., *Executive Secrets: Covert Action and the Presidency*, Lexington 2004.
- Falk R.A., *CIA Covert Action and International Law*, „Society” 1975, vol. 12, no. 3.
- Gleijeses P., *The CIA's paramilitary operations during the cold war: an assessment*, „Cold War History” 2016, vol. 16, no. 3.
- Inside the KGB, An interview with retired KGB Maj. Gen. Oleg Kalugin*, <https://web.archive.org/web/20070627183623/http://www3.cnn.com/SPECIALS/cold.war/episodes/21/interviews/kalugin/> [dostęp: 15.05.2021].
- Jensen III C.J., McElreath D.H., Graves M., *Introduction to intelligence studies*, New York–London 2018.
- Johnson L.K., *On Drawing Covert a Bright Line Operations*, „The American Journal of International Law” 1992, vol. 86, no. 2.
- Kamiński M.A., *Ewolucja wywiadu jako instytucji państwa*, Warszawa 2021.
- Kamiński M.A., *Intelligence Sources in the Process of Collection of Information by the U.S. Intelligence Community*, „Security Dimensions”, 2019, vol. 32, DOI: 10.5604/01.3001.0014.0988.
- Kamiński M.A., *Kontrola tajnych operacji wywiadu przez Kongres Stanów Zjednoczonych Ameryki*, „Przegląd Sejmowy”, 2020, t. 160, nr 5, DOI: 10.35467/sdq/121974.
- Kamiński M.A., *Operation “Olympics Games.” Cyber-sabotage, as a tool of American intelligence aimed to counteract the development of Iran's nuclear program.*, „Security and Defence Quarterly”, 2020, vol. 29, no. 2, DOI: 10.35467/sdq/121974.
- Kautilya, *The Arthashastra*, t. 2, tł. na angielski R.P. Kangle, Delhi 2014.
- Korkuć M., *Wybory 1947 – mit założycielski komunizmu*, <http://www.polska1918-89.pl/pdf/wybory-1947--mit-zalozycielski-komunizmu,5603.pdf> [dostęp: 15.05.2021].
- Kretzmer D., *Targeted Killing of Suspected Terrorists: Extra-Judicial Executions or Legitimate Means of Defence?*, „The European Journal of International Law” 2005, vol. 16, no. 2.
- Krzykowski P., *Rosyjska myśl strategiczna*, „Świat Idei i Polityki”, 2021, t. XX, nr 2.
- Meyer J.T., *Supervising The Pentagon: Covert Action and Traditional Military Activities in the War on Terror*, „Administrative Law Review” 2016, vol. 59, no. 2.
- Minkina M., *Wywiad w państwie współczesnym*, Warszawa 2011.
- O'Brien K.A., *Covert Action: The ‘Quiet Option’ in International Statecraft*, w: *Strategic Intelligence* t. 3, *Covert Action: Behind The Veils Of Secret Foreign Policy*, Johnson, Loch K. (ed), Westport, Connecticut, London 2007.
- Pacek B., *Wojna hybrydowa na Ukrainie*, Warszawa 2018.
- Richelson J.T., *The U.S. Intelligence Community*, New York–London 2018.
- Sanchez E.J., *Intelligence Collection, Covert Operations, and International Law*, „Intelligencer. Journal of U.S. Intelligence Studies” 2017, vol. 23, no. 2.
- Sheldon R.M., *The ancient imperative: clandestine operations and covert action*, „International Journal of Intelligence and CounterIntelligence” 1997, vol. 10, no. 3.
- Stempel J.D., *Covert Action and Diplomacy*, w: *Strategic Intelligence* t. 3, *Covert Action: Behind The Veils Of Secret Foreign Policy*, Johnson, Loch K. (ed), Westport, Connecticut, London 2007.
- Turner M.A., *Covert Action: An Appraisal of the Effects of Secret Propaganda*, w: *Strategic Intelligence* t. 3, *Covert Action: Behind The Veils Of Secret Foreign Policy*, Johnson, Loch K. (ed), Westport, Connecticut, London 2007.

ŹRÓDŁA

SOURCES

- Church Committee Reports, http://www.aarclibrary.org/publib/contents/church/contents_church_reports.htm [dostęp 15.05.2021].
- Executive Order 12333 of Dec. 4, 1981, United States Intelligence Activities*, Washington, DC 1981.
- Intelligence Authorization Act of Fiscal Year 1991*, Public Law 102–88 of August 14, 1991; 105 STAT 429.
- National Security Act of 1947, Public Law 235 of July 26, 1947, 61 STAT. 496.*
- Senate Select Committee to Study Governmental Operations with Respect to Intelligence Activities, 1975–76 (Church Committee), Interim Report, Alleged Assassination Plots Involving Foreign Leaders*, S. Rep. No. 94-465, <https://www.intelligence.senate.gov/sites/default/files/94465.pdf> [dostęp: 15.05.2021].

*Staff Report of the Select Committee to Study Governmental Operations with Respect to Intelligence Activities
United States Senate, Covert Action in Chile 1963–1973,*
<https://www.intelligence.senate.gov/sites/default/files/94chile.pdf> [dostęp: 15.05.2021].

Copyright (c) 2022 Mariusz Antoni KAMIŃSKI

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License.